

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ

**Кафедра управління державними
і корпоративними фінансами**

ЕКОНОМІКА І ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

Конспект лекцій

Частина 1

Харків – 2015

Машошина Т.В. Економіка і фінанси підприємств:
Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2015. – Ч.1. – 62 с.

У даному конспекті лекцій розкрито суть фінансів підприємств, їх функції, принципи організації, роль фінансів у діяльності підприємств і особливості фінансів підприємств різних організаційно-правових форм, суть витрат і прибутку підприємств, механізм їх формування і управління ними, особливості організації оборотних активів на підприємстві.

Даний конспект лекцій може використовуватися при написанні дипломних робіт.

Рекомендується для студентів спеціальності «Менеджмент організацій», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» всіх форм навчання.

Іл. 11, бібліогр.: 26 назв.

Конспект лекцій розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри управління державними і корпоративними фінансами 12 травня 2015 р., протокол № 11.

Рецензент

проф. О.В. Колесников

ЕКОНОМІКА І ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

Конспект лекцій

Частина 1

Відповідальний за випуск Машошина Т.В.

Редактор Ібрагімова Н.В.

Підписано до друку 04.09.15 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 3,00. Тираж 30. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Українська державна академія залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
..	
Тема 1. Сутність і організація фінансів підприємств.....	6
Тема 2. Організація грошових розрахунків підприємств.....	17
Тема 3. Грошові надходження підприємств.....	28
Тема 4. Формування і розподіл прибутку.....	37
Тема 5. Оподаткування підприємств.....	48
Список літератури.....	60

ВСТУП

В умовах ринкових відносин фінанси підприємств використовуються державою як ефективний регулятор усіх сфер економічного життя суспільства. Практично всі економічні інструменти господарювання (ціноутворення, оплата праці, комерційні розрахунки, інвестиційна діяльність, кредитування, бухгалтерський облік тощо) пов'язані з фінансами підприємств. Тому курс «Економіка і фінанси підприємств» має міжгалузевий характер.

Метою викладання дисципліни є надання знань з теорії та практики, які висвітлюють сутність і форми прояву фінансів, оптимізацію фінансових відносин у суспільстві, механізм функціонування; отримання студентами базових знань з питань теорії і практики фінансових відносин суб'єктів господарювання, які розкривають сутність фінансів підприємств, організацію їх фінансової діяльності, формування грошових надходжень, оподаткування підприємств і їх кредитування; аналіз фінансового стану, а також проведення фінансової санації підприємств.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Економіка і фінанси підприємств” є теоретична та практична підготовка з таких питань: вивчення фінансів підприємств, розуміння їх сутності, що вони відображують, як впливають на поведінку суб'єктів господарювання всіх форм власності в усіх сферах діяльності, при цьому враховуючи інтереси окремих фізичних і юридичних осіб і держави, яка результативність фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому та фінансовий стан підприємств, враховуючи законодавче і правове поле.

За вимогами освітньо-професійної програми, студенти повинні:

- знати яку роль виконують фінанси підприємств в умовах трансформації ринкових відносин;

- основні категорії фінансів підприємств; форми фінансування та джерела формування фінансових ресурсів; правила фінансування,

- методи оптимізації структури механізму діяльності підприємства;

- інструменти і методи фінансового контролінгу та забезпечення; принципи організації та форми грошових розрахунків;

- напрями, за якими використовується прибуток;

- поняття системи та принципів оподаткування;

- мету, якої досягає підприємство, нормуючи оборотні кошти;

- чим зумовлено необхідність кредитування підприємств;

- що містить поняття основні засоби;

- необхідність і практичне значення оцінки фінансового стану підприємств;

вміти:

- визначати потребу підприємства у фінансових ресурсах;

- визначати прибуток підприємств;

- механізм впливу податків на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності;

- визначати норматив оборотних коштів;

- охарактеризувати форми і методи фінансового аналізу;

- визначати фінансову кризу на підприємстві;

- аналізувати результативність фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни в цілому і добробут її громадян і фінансовий стан підприємства.

Знання цих питань необхідні майбутньому спеціалісту для того, щоб об'єктивно оцінювати економічні процеси, які відбуваються в суспільстві, розуміти сутність і тенденції розвитку фінансових відносин і їх особливості у сфері державних фінансів і фінансів господарських одиниць, уміти розробляти й вирішувати актуальні питання теорії і практики розбудови фінансової політики держави.

Вивчення теоретичних основ фінансових відносин дає змогу досить швидко опанувати зміни, які відбуваються у фінансовій практиці.

Програма курсу передбачає послідовне вивчення теоретичних основ функціонування фінансів підприємств в умовах ринку, принципів і конкретних форм організації фінансових відносин у різних сферах життєдіяльності суспільства.

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ І ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ

План

1.1 Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність.

1.2 Функції фінансів підприємств і їх характеристика.

1.3 Грошові фонди і фінансові ресурси підприємств.

1.4 Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств.

1.5 Фінансова робота на підприємствах, її зміст, завдання та організація.

Основні терміни та поняття: фінансова система, фінанси підприємств, функції фінансів підприємств, загальні ознаки підприємств, специфічні ознаки підприємств, об'єкт фінансів підприємств, суб'єкти фінансів підприємств, фінансові ресурси, фінансова діяльність, фінансова робота.

1.1 Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність

Фінансова система держави – сукупність взаємозалежних між собою фінансових відносин, що виникають у різних сферах виробничої і невиробничої діяльності держави в процесі розподілу та перерозподілу національного доходу і валового внутрішнього продукту для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства та задоволення його потреб. Сфера

характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин, а ланка — їх відособлену частину.

Рівень економічної системи поділяється на відповідні сфери:

- мікрорівень — фінанси суб'єктів господарювання (підприємств);

- макрорівень — державні фінанси;

- рівень світового господарства — міжнародні фінанси;

- узагальнюючий рівень забезпечуючої сфери — фінансовий ринок.

Кожна з цих сфер має відповідне організаційне забезпечення, кожна рівнева сфера — певний склад доходів і видатків (витрат) і свою специфічну схему організації фінансової діяльності, а фінансовий ринок — форми фінансових ресурсів і методи торгівлі ними.

У фінансовій системі держави головною, визначальною її ланкою є фінанси підприємств, оскільки вони функціонують у сфері суспільного виробництва, у якій створюються матеріальні блага, валовий внутрішній продукт і національний дохід суспільства, а також формується основна частина фінансових ресурсів держави.

Використання фінансів дає можливість підприємствам сфери матеріального виробництва забезпечити безперервність процесу відтворення, вирішення виробничих, економічних і соціальних завдань, формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів на рівні як держави, так і суб'єктів господарювання.

Фінансам підприємств, як і фінансам загалом, властиві певні загальні та специфічні ознаки.

Загальною ознакою фінансів підприємств є те, що вони виражають сукупність економічних (грошових) відносин, пов'язаних із розподілом вартості валового внутрішнього продукту.

Специфічні ознаки фінансів підприємств виражають грошові відносини, що залежать від первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів.

Виходячи з загальної та специфічних ознак, можна сформулювати таке основне визначення фінансів підприємств.

Фінанси підприємств — сукупність економічних відносин, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Об'єктом фінансів підприємств є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням і використанням грошових фондів.

Суб'єктами можуть бути підприємства та організації, банківські установи і страхові компанії, позабюджетні фонди, інвестиційні фонди, аудиторські організації, інші суб'єкти господарювання, які є юридичними особами.

Обов'язковими передумовами ефективного функціонування фінансів підприємств є:

- різноманітність форм власності;
- свобода підприємництва та самостійність у прийнятті рішень;
- вільне ринкове ціноутворення та конкуренція;
- самофінансування підприємництва;
- правове забезпечення правил економічної поведінки всіх суб'єктів підприємницької діяльності;
- обмеження і регламентація державного втручання в діяльність підприємств.

1.2 Функції фінансів підприємств і їх характеристика

Фінанси підприємств як економічна вартісна категорія у процесі відтворення виявляються і виражають свою сутність і внутрішню властивість через дві головні функції:

- розподільчу;
- контрольну.

Розподільча функція фінансів. Ця функція фінансів підприємств проявляється в розподілі отримуваних суб'єктами господарювання виручки, інших доходів і накопичень за відповідними напрямками. Так, отримувана виручка спрямовується насамперед на відшкодування вартості використаних у процесі виробництва засобів виробництва. Її залишок — валовий дохід — розподіляється на фонд оплати

праці працівників сфери матеріального виробництва і чистий прибуток. Частина чистого прибутку спрямовується передусім на сплату відповідних податків і платежів до бюджету, а частина, що залишилась, — на створення резервів і фондів підприємства.

Тобто при розподілі отримуваних доходів і накопичень за допомогою розподільчої функції фінансів на підприємствах утворюються фонди і резерви, які реально використовуються.

Наявність розподільчої функції виокремлює фінанси зі сфери дії грошей і перетворює їх на самостійну економічну категорію, інструмент розподілу та перерозподілу доходів і накопичень, формування відповідних фондів і резервів.

Іншими словами, існує розподільча функція фінансів підприємств об'єктивно і в умовах ринкової економіки. Через неї фінанси здійснюють первинний розподіл і перерозподіл ВВП, який створюється у сфері матеріального виробництва шляхом формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, які використовуються на потреби держави і підприємств.

Контрольна функція фінансів підприємств проявляється в контролі за виконанням підприємствами обсягів виробництва і продажу продукції, отриманням прибутку, формуванням і цільовим використанням фондів коштів, фінансових ресурсів підприємств.

Фінансовий контроль охоплює всі аспекти господарської діяльності підприємств, у т. ч. розподіл, перерозподіл, створення і використання всіх видів ресурсів.

Мета контролю полягає в перевірці збереження і правильності витрачання матеріальних і фінансових ресурсів згідно з чинним законодавством і нормативними документами, а також у виявленні та попередженні порушень при їх використанні.

Контроль за господарсько-фінансовою діяльністю підприємств здійснюють органи управління і відомства всіх рівнів за різними напрямками:

– державні структури — щодо отримання прибутку, правильності вирахування і своєчасності сплати податків та платежів до бюджету і централізованих позабюджетних фондів;

– установи банків — щодо порядку кредитування і здійснення розрахунків підприємств.

При цьому контроль за діяльністю підприємств пов'язаний із застосуванням різних санкцій і стимулів, які сприяють поліпшенню і підвищенню ефективності роботи підприємств.

Крім двох основних функцій — розподільчої і контрольної, в економічній і фінансовій літературі наводяться й інші функції фінансів підприємств: забезпечувальна, стимулююча, регулююча, формування грошових фондів, їх використання та інші.

1.3 Грошові фонди і фінансові ресурси підприємств

Грошові кошти на підприємстві спочатку формуються з утворенням статутний капітал, а згодом — з доходів від операційної та фінансової діяльності.

Під час реалізації продукції, робіт, послуг на рахунки підприємств надходять грошові кошти у вигляді виручки від реалізації. Кошти надходять також від фінансово-інвестиційної діяльності підприємств (дивіденди і доходи від придбаних акцій, облігацій та інших видів цінних паперів; від вкладання коштів на депозитні рахунки; від здавання майна в оренду).

Однак підприємство розпоряджається не всіма грошовими коштами, які воно одержує. Так, у складі виручки від реалізації продукції підприємству надходять суми акцизного збору, податок на додану вартість, що підлягають внесенню до бюджету. Реальним платником цих податків є споживач, а переказує їх у бюджет підприємство, яке реалізує продукцію.

Частина грошових надходжень, що залишилася після відрахувань у бюджет акцизного збору, податку на додану вартість, спрямовується на заміщення коштів, авансованих в оборотні та основні засоби, на виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, позабюджетними фондами, банками, страховими організаціями та іншими суб'єктами господарювання. Частина грошових надходжень, яка залишилась, формує валовий і чистий дохід, прибуток.

Грошові фонди — це відокремлена частина грошових коштів, які мають цільове спрямування.

До грошових фондів належать:

- статутний капітал;
- фонд оплати праці;

- амортизаційний фонд;
- резервний фонд та інші.

Статутний капітал використовується підприємством для інвестування коштів в оборотні та основні засоби. Фонд оплати праці — для виплати основної та додаткової заробітної плати працівникам. Амортизаційний фонд — для фінансування відтворення основних і позаоборотних активів.

Резервний фонд — для покриття збитків, подолання тимчасових фінансових ускладнень.

Кошти підприємства використовують не тільки у фондівій формі. Так, використання підприємством коштів для виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом і позабюджетними фондами, банками, страховими організаціями здійснюється в нефондовій формі. У нефондовій формі підприємства також одержують дотації та субсидії, спонсорські внески, банківські кредити.

Під фінансовими ресурсами слід розуміти грошові кошти, що є в розпорядженні підприємств. Отже, до фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємств є власні та залучені кошти. До власних належать статутний капітал, амортизаційні відрахування, валовий дохід і прибуток. До залучених — отримані субсидії, кредити, пайові та інші внески, кошти, мобілізовані на фінансовому ринку (рисунок 1.1).

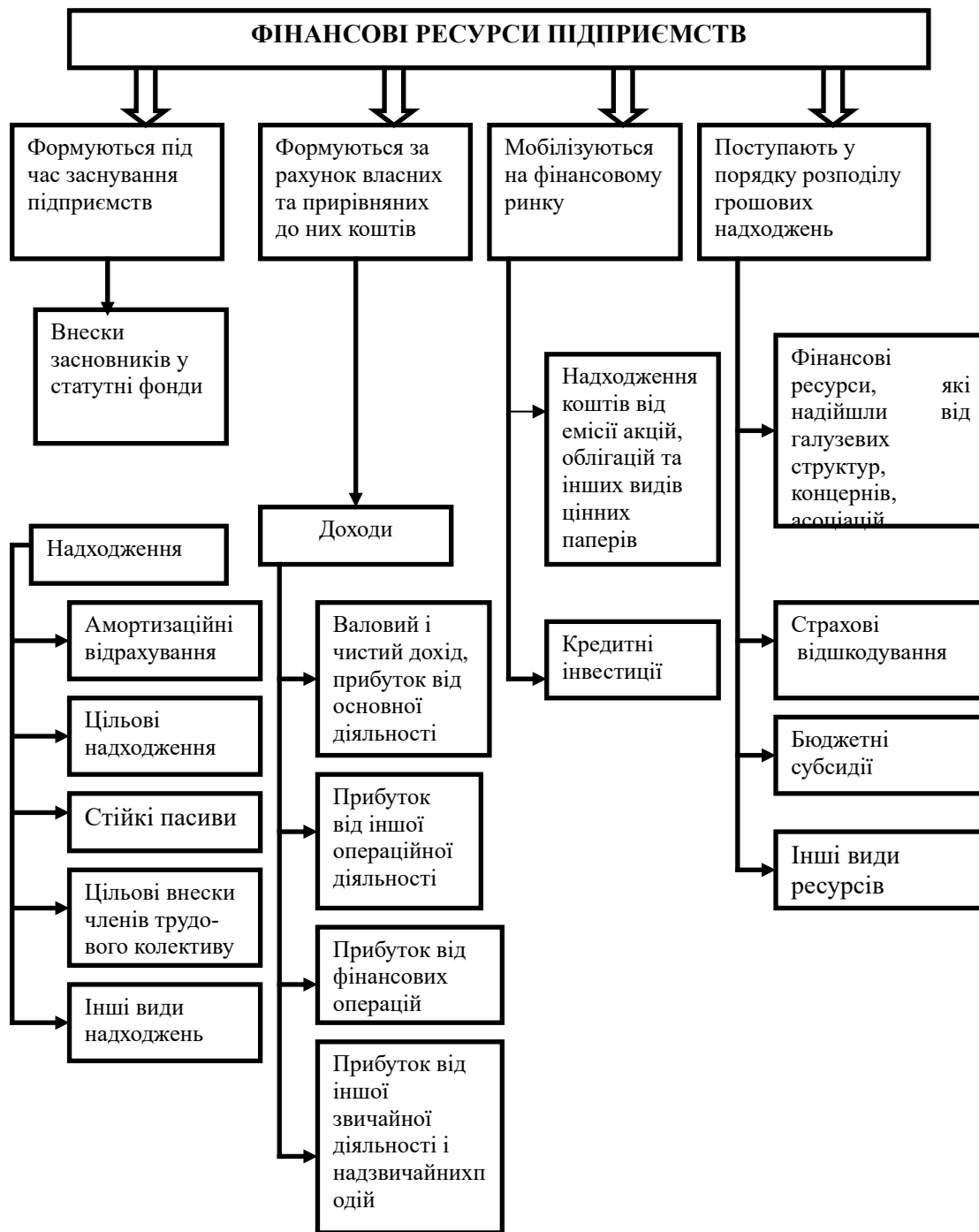

Рисунок 1.1 – Формування фінансових ресурсів підприємств

1.4 Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств

Фінанси підприємств безпосередньо пов'язані з рухом грошових коштів. Досить часто поняття «фінанси підприємств» ототожнюється з грошовими коштами, наявними фінансовими

ресурсами. Однак самі кошти, чи фінансові ресурси, не розкривають поняття «фінанси», якщо не з'ясувати суті економічної природи останніх. Такими суттєвими властивостями, які лежать в основі фінансів, є закономірності відтворювального процесу та грошові відносини, що виникають між учасниками суспільного виробництва на всіх стадіях процесу відтворення, на всіх рівнях господарювання, у всіх сферах суспільної діяльності. Однак не всі грошові відносини належать до фінансових. Грошові відносини перетворюються на фінансові, коли рух грошових коштів стає відносно самостійним. Таке відбувається в процесі формування, розподілу, використання грошових доходів і фондів згідно з цільовим призначенням у формі фінансових ресурсів.

Фінансові відносини формуються в межах окремих господарюючих суб'єктів і залежать від форм власності та організаційно-правової форми функціонування підприємства, його галузевої при належності, складу майна та капіталу, структури фінансових ресурсів тощо.

Фінансові відносини суб'єкта господарювання поділяють на **внутрішні і зовнішні**.

Внутрішні відносини суб'єкта господарювання:

- між окремими структурними підрозділами підприємств (з приводу внутрішньофірмових розрахунків, виплати премії тощо);
- із засновниками підприємств (з приводу розподілу чистого прибутку на виплату дивідендів, додаткового залучення коштів для збільшення власного капіталу та інше);
- із персоналом (з приводу виплат зарплати, премій, допомоги, компенсацій, матеріальної допомоги, застосування штрафних санкцій).

Зовнішні відносини суб'єкта господарювання:

- із державою (з приводу виплати податків, зборів й інших обов'язкових платежів і в позабюджетні фонди всіх рівнів; фінансових вкладень підприємств у державні цінні папери; використання інвестиційного податкового кредиту, бюджетного фінансування на поворотній і безповоротній основі);
- з установами фінансової інфраструктури (з приводу одержання і погашення кредиту; надання різних банківських послуг; функціонування рахунків підприємств; надання депозитарних, лізингових факторингових послуг; надання послуг

з обслуговування біржового і позабіржового оборотів цінних паперів, що вільно обертаються; із страхування комерційних і фінансових ризиків);

– з органами виробничої інфраструктури (з приводу надання транспортних послуг, послуг зв'язку);

– з іншими господарюючими суб'єктами (продавцями й покупцями).

Результати діяльності господарюючого суб'єкта обумовлено упорядкуванням його фінансових відносин і здійсненням ефективної фінансової діяльності.

Фінансова діяльність — це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування та досягнення ними поставлених цілей, тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів.

Фінансову діяльність підприємства спрямовано на виконання таких основних завдань:

— фінансове забезпечення операційної, інвестиційної діяльності;

— пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності;

— своєчасність виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками;

— мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування виробничого й соціального розвитку, збільшення власного капіталу;

— контроль за ефективним, цільовим розподілом і використанням фінансових ресурсів.

Інформаційне забезпечення фінансової діяльності.

Система внутрішніх і зовнішніх джерел інформації фінансового управління базується на організації фінансового й управлінського обліку на підприємстві, оперативної й статистичної звітності окремих його служб, показниках поточної кон'юнктури фінансового ринку в розрізі окремих його сегментів. Процес управління фінансовою діяльністю підприємства базується на певному механізмі, який включає елементи зовнішнього та внутрішнього регулювання (рисунок 1.2).

Рисунок 1.2 – Фінансовий механізм підприємства

Кожному елементу механізму управління відповідає певний напрям дії.

Фінансовий механізм підприємства — це система управління фінансами, яка включає організацію взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності.

Оптимальна взаємодія фінансових відносин досягається використанням усіх фінансових категорій (виручка, прибуток, амортизація, оборотні кошти, кредит, бюджет, податки), нормативів, різного роду стимулів, пільг, санкцій та інших фінансових важелів.

Реалізувати фінансовий механізм на підприємстві дозволяє фінансова політика, фінансова стратегія і фінансова тактика.

Фінансова політика – цілеспрямоване використання фінансів для досягнення стратегічних і тактичних завдань підприємства.

Фінансова стратегія – довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, що передбачає вирішення великомасштабних завдань підприємства.

Фінансова тактика направлена на вирішення окремих завдань конкретного етапу розвитку підприємства шляхом своєчасної зміни способів організації фінансових зв'язків, перерозподілу грошових ресурсів між видами витрат і структурними підрозділами.

1.5 Фінансова робота на підприємствах, її зміст, завдання та організація

Фінансова робота — це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення підприємств і досягнення ними поставлених цілей, тобто вона забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів.

Основними завданнями фінансової роботи є:

– фінансове забезпечення поточної господарської діяльності грошовими коштами підприємства, тобто постійної платоспроможності підприємства його балансу;

– пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності;

– організація розрахунків і виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками, працівниками підприємств;

- мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування виробничого й соціального розвитку, збільшення власних фінансових ресурсів;

– контроль за ефективним цільовим розподілом і використанням власних і позикових фінансових ресурсів.

Фінансова робота підприємства здійснюється за такими основними напрямками:

1 Фінансове прогнозування та планування:

- визначення загальної потреби в грошових коштах для забезпечення нормальної операційної й інвестиційної діяльності та можливості одержання таких коштів;

- визначення можливості найекономнішого витрачання матеріальних, трудових і грошових ресурсів на одиницю продукції.

2 Оперативна, поточна фінансово-економічна робота спрямовується на практичне втілення фінансового забезпечення підприємницької діяльності, постійне підтримування платоспроможності на належному рівні.

3 Аналіз і контроль виробничо-господарської діяльності – це діагноз його фінансового стану, що уможливорює визначення недоліків і прорахунків, виявлення та мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів і прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому.

ТЕМА 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ

План

2.1 Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація.

2.2 Готівкові і безготівкові операції та розрахунки.

2.3 Види банківських рахунків і порядок їх відкриття.

2.4 Характеристика форми безготівкових розрахунків.

Основні терміни і поняття: Грошові розрахунки, грошовий оборот, грошові потоки, грошова маса.

2.1. Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація

У процесі виробничої діяльності підприємство, з одного боку, безперервно купує сировину: матеріали, паливо, товари тощо, а з іншого — безпосередньо реалізує готову продукцію або закуплені товари. Ці процеси супроводжуються грошовими розрахунками.

Грошові розрахунки (підприємства) — система грошових відносин, що виникають у процесі господарської діяльності підприємства.

З точки зору фінансів підприємства будь-який актив чи господарська операція оцінюється з огляду величини і спрямованості грошових потоків, що породжується ними.

Грошові потоки — рух грошових коштів, які одержуються і витрачаються підприємством у готівковій і безготівковій формі (рисунок 2.1).

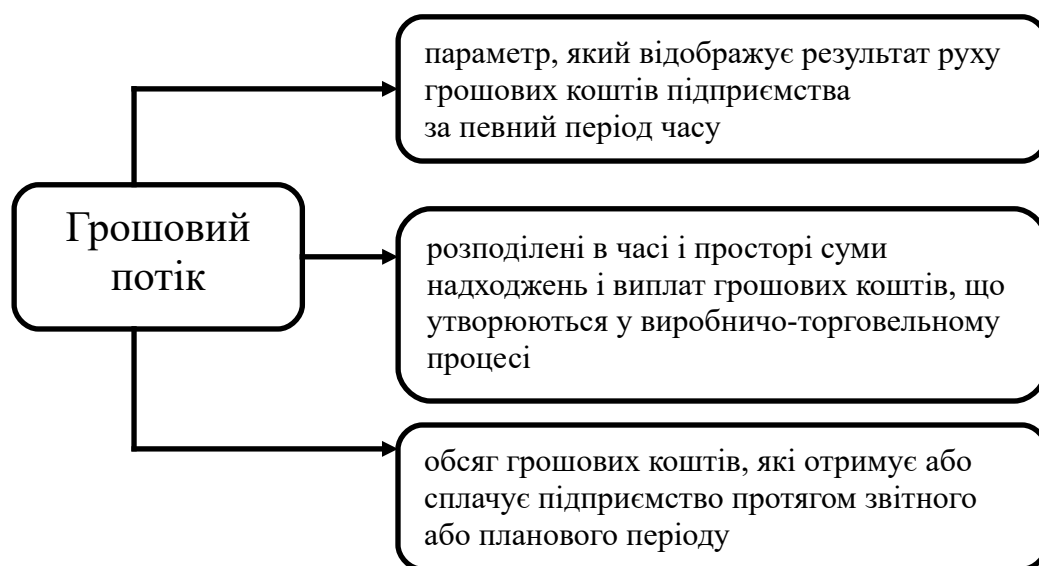

Рисунок 2.1 – Фактори, що визначають структуру грошового потоку підприємства

Грошовий оборот — це виявлення сутності грошей у русі.

Він охоплює процеси розподілу й обміну. На обсяг і структуру грошового обороту на підприємстві мають вплив стадії виробництва та споживання. Тривалий виробничий процес, який потребує збільшення виробничих запасів, призводить до

збільшення платежів, пов'язаних з їх придбанням. Зростання трудомісткості продукції збільшує платежі, пов'язані з оплатою праці.

Розмежування грошового обороту на безготівковий і готівковий є інструментом регулювання об'єкта **грошового обороту — грошової маси**.

Маса грошей, яка знаходиться в обороті, має дві форми:

- готівкову;
- безготівкову.

Більша частина грошового обороту припадає на безготівковий оборот, який охоплює всі сфери господарських відносин підприємств і організацій, банківських і фінансових установ, населення.

Грошовий оборот на кожному підприємстві відбувається в таких напрямках:

- забезпечення процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих елементів, виплата заробітної плати);
- реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпечення спільної діяльності підприємств;
- отримання і погашення кредитів і сплата відсотків за кредит кредитним установам.

Таке групування пов'язано з різною економічною сутністю названих розрахунків, документообігом, видами й методами фінансового та банківського контролю.

Безготівковий грошовий оборот цілком здійснюється через банківські установи, у яких відкрито рахунки суб'єктам підприємницької діяльності.

Від правильної організації грошових розрахунків у цілому залежить оперативність їх здійснення, а отже, і фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Одним з головних факторів нормалізації розрахунків у народному господарстві є запровадження єдиних розрахункових правил, які визначаються відповідними нормативними актами.

2.2 Готівкові і безготівкові операції та розрахунки

Грошові розрахунки можуть набувати як готівкової, так і безготівкової форми. Безготівковим грошовим розрахункам, зазвичай, надають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягають значної економії витрат на їх здійснення. Широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяють банківські установи, у них також зацікавлена держава — не тільки з погляду економного витрачання коштів, а й з погляду вивчення, регулювання і контролю грошового обороту.

Готівкову форму розрахунку застосовують:

- для розрахунків із працівниками (виплата заробітної плати, грошових компенсацій, премій, дивідендів, пенсій тощо);
- забезпечення нагальних господарських потреб (на придбання канцелярських товарів, оплату витрат на відрядження тощо);
- розрахунки між підприємствами — діловими партнерами (розрахунки за сировину, матеріали, товари тощо, але не більш ніж 10 000 грн на день) за умови відсутності в них податкової заборгованості.

Розрахунки в готівковій формі для підприємств усіх видів діяльності і форм власності проводяться з оформленням таких документів:

- податкова накладна;
- прибуткові і видатковий касові ордери;
- касовий або товарний чек;
- квитанції;
- договір купівлі-продажу;
- акти про закупівлю товарів, виконання робіт (надання послуг).

Касові операції підприємства пов'язані як з прийняттям, так і з видачею готівки. Усі підприємства, які мають поточні рахунки в банку, зобов'язані саме там зберігати свої кошти. Отримання готівки з поточного рахунка здійснюється з використанням грошового чека, що є розпорядженням банкові видати вповноваженій особі зазначену в чекові суму готівки. Порядок ведення касових операцій в Україні затверджено

постановою НБУ «Про затвердження Змін до Положення ведення касових операцій у національній валюті України» від 10.08.2005 р. № 277.

Безготівкові розрахунки — це грошові розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші (кошти) списуються з рахунка платника і переказуються на рахунок отримувача коштів.

Між готівковою і безготівковою формами розрахунків існує тісний зв'язок. Так, одержуючи виручку за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємство повинно отримати в установленому порядку в банківській установі готівку для виплати заробітної плати, покриття різних витрат, на господарські потреби тощо. У цьому разі гроші, що надійшли в безготівковій формі, можуть бути отримані в банку в готівковій формі. Підприємства торгівлі, сфери обслуговування населення, реалізуючи товари, виконуючи замовлення, надаючи послуги, отримують плату за це, зазвичай, готівкою.

Водночас їхні розрахунки з постачальниками, фінансово-кредитними установами, цільовими фондами переважно здійснюються в безготівковій формі.

Система безготівкових розрахунків включає:

- класифікацію розрахунків;
- організацію розрахунків;
- форми відповідних документів;
- взаємовідносини платників з банками.

У класифікації безготівкових розрахунків слід розрізняти:

- розрахунки за товарними операціями і господарськими договорами;
- розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за товарними операціями пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг. Вони становлять переважну частину всього грошового обороту в державі й обслуговують поточну фінансово-господарську діяльність підприємств.

Від організації розрахунків за товарними операціями залежать розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за нетоварними операціями пов'язані з фінансовими операціями: з кредитною системою, бюджетами

різних рівнів, зі сплатою фінансових санкцій. Ці розрахунки здійснюються після реалізації продукції, тобто за результатами завершення кругообігу коштів підприємства.

Відповідно до територіального розміщення підприємств (покупців — продавців) і банківських установ, що їх обслуговують, безготівкові розрахунки поділяються:

- на місцеві;
- міжміські;
- міжнародні.

Місцеві розрахунки здійснюються між покупцем і постачальником продукції, якщо їх обслуговує одна установа банку, або коли банк постачальника і банк покупця розміщені в тому самому населеному пункті.

Міжміські — це розрахунки, які здійснюються між покупцем і постачальником через банки (постачальника і покупця), що знаходяться в різних регіонах.

Міжнародні — це розрахунки, які здійснюються за операціями купівлі-продажу через банк постачальника, яким є зарубіжним банком.

Організація розрахунків передбачає їх здійснення записом (переказуванням) коштів з рахунка покупця (платника коштів) на рахунок постачальника (отримувача коштів) або заліком взаємних розрахунків між покупцем і постачальником продукції.

Правові основи організації безготівкових розрахунків у господарському обороті регламентуються законодавчими, інструктивними документами. Національний банк України виступає методичним центром з розроблення форм і засобів розрахунків у народному господарстві, правил документообігу, організації банківського контролю за проведенням розрахунків.

Для створення ефективної системи безготівкових розрахунків принципове значення має з'ясування основних нормативних положень, які б регулювали безготівкові розрахунки і максимально сприяли прискоренню народногосподарського обороту.

Принципи організації безготівкових розрахунків відображують реальний стан національної економіки і визначають способи і форми розрахунків.

Виділяють такі головні принципи організації безготівкових розрахунків:

1 Принцип, що стосується обов'язкового зберігання підприємствами та установами грошових коштів на рахунках в установах банку (за винятком перехідних залишків у касі).

2 Принцип, який полягає в тому, що підприємствам надається право вибору установи банку для відкриття рахунків усіх видів (за згодою банку).

3 Принцип самостійного (без участі банків) вибору підприємствами форми розрахунків і способу платежу та широкого використання їх у своїх договорах і угодах.

4 Принцип, за якого кошти з рахунків клієнтів банки списують тільки за дорученням власників цих рахунків, звичайно за згодою (акцептом) платника (власника рахунка) після перевірки виконання постачальником договірних умов.

5 Принцип, що стосується відкриття рахунків. Поточні рахунки підприємствам—суб'єктам підприємницької діяльності відкривають установи банків тільки за умови повідомлення про це податкового органу.

6 Принцип, що визначає порядок здійснення платежів.

Розрахунки з покупцями за товарно-матеріальні цінності і послуги проводяться здебільшого після відвантаження продукції або надання послуг. Максимальне наближення моменту проведення платежу до терміну відвантаження товарів — обов'язкова умова забезпечення економічності й ефективності безготівкових розрахунків.

7 Принцип, за якого платежі здійснюються в межах залишків коштів на рахунках платника або в межах наданого банківського кредиту.

8 Принцип, за якого розрахунки між суб'єктами підприємницької діяльності проводяться переважно в безготівковій формі.

2.3 Види банківських рахунків і порядок їх відкриття

Підприємства можуть відкривати банківські рахунки в національній та іноземній валюті (рисунок 2.2).

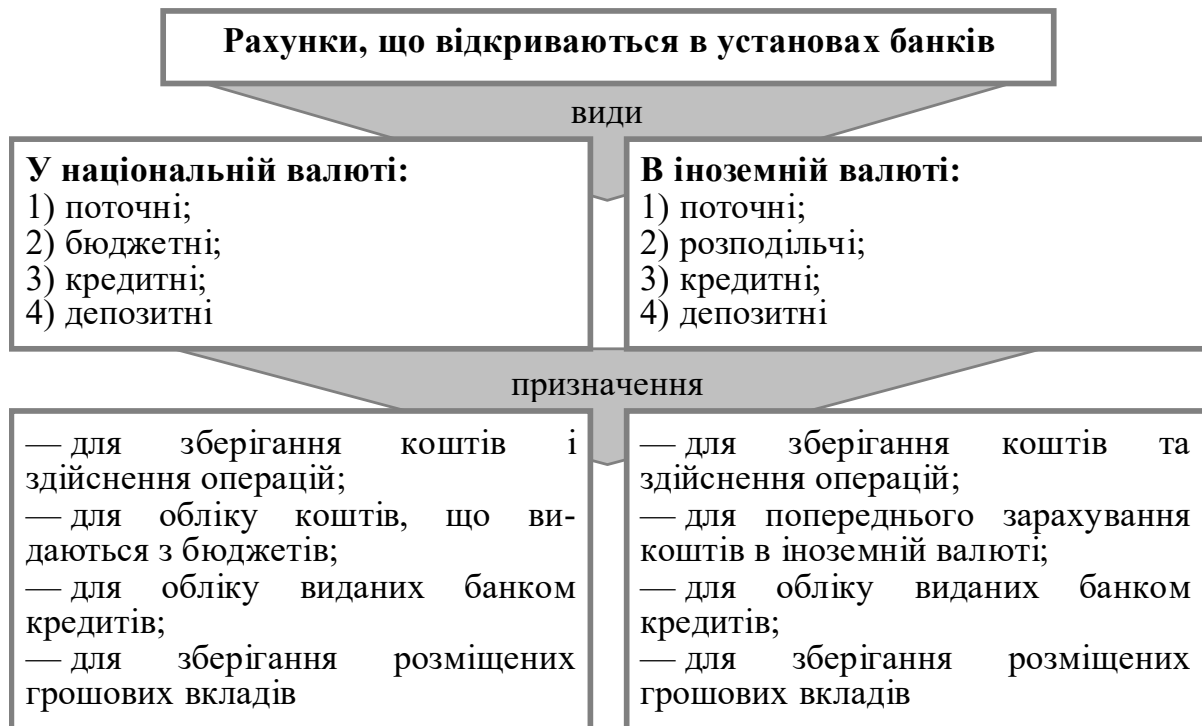

Рисунок 2.2 – Рахунки, що відкриваються в установах банку

Для відкриття банківських рахунків підприємство подає банку такі документи:

- заява встановленого зразка;
- копія свідоцтва про державну реєстрацію підприємства;
- документ про створення підприємства;
- копія статуту підприємства;
- довідки про реєстрацію в податкових органах, органах статистики, соціального страхування, Пенсійного фонду;
- картка зі зразками підписів посадових осіб, що мають право підписувати платіжні і розрахункові документи.

Про відкриття банківського розрахункового рахунка повідомляються органи державної податкової адміністрації.

2.4 Характеристика форми безготівкових розрахунків

Відповідно до «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» виділяють певні форми платіжних інструментів під час здійснення розрахункових операцій (рисунок 2.3).

Рисунок 2.3 – Форми платіжних інструментів під час здійснення розрахункових операцій

Меморіальний ордер — розрахунковий документ, за допомогою якого після прийняття рішення суду й за наявності на рахунку підприємства коштів банк перераховує та накопичує необхідну суму на спеціальному рахунку, а також перераховує накопичену суму зі спеціального рахунку на такий, з якого вона перераховувалася раніше.

Після цього на підставі виконавчого документа і платіжної вимоги стягувача банк перераховує кошти на рахунок, зазначений у платіжній вимозі. Тобто за наявності на рахунку клієнта суми, що визначена рішенням (ухвалою) суду, санкціонованою прокурором, постановою слідчого, постановою державного виконавця, банк меморіальним ордером списує зазначену суму з рахунку, на який накладено арешт, і резервує її на спеціальному рахунку, а також здійснює подальше перерахування.

Платіжне доручення - розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів і перерахування її на рахунок одержувача. Платіжне доручення приймається банком до виконання протягом десяти календарних днів з дати його виписування;

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (або при договірному списанні – отримувача) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунка платника на рахунок отримувача. Банк стягувача приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів, а банк платника — протягом 30 календарних днів з дати їх складання.

Платіжна вимога–доручення — розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої частини — вимоги одержувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів; нижньої частини — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунка визначеної ним суми коштів і перерахування її на рахунок одержувача. Банк платника приймає вимогу-доручення від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її одержувачем.

Розрахунковий чек — розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунка (чекодавця) банку-емітенту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів. Розрахункові чеки використовуються тільки для безготівкових перерахувань з рахунка чекодавця на рахунок одержувача коштів і не підлягають сплаті готівкою. Строк дії чекової книжки — один рік, розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, — три місяці з дати їх видачі. День оформлення чекової книжки або розрахункового чека не враховується. Розрахункові чеки, виписані після зазначеного строку, вважаються недійсними і до оплати не приймаються.

Чекодавець — це юридична або фізична особа, яка підписує чек і видає його постачальнику для оплати отриманих від нього товарів і наданих послуг.

Чекодержатель — це підприємство або фізична особа, що отримали чек і мають право на стягнення грошових коштів з рахунка чекодавця для оплати відпущених йому товарів і наданих послуг.

Банк-емітент — банк, що видає чекову книжку (розрахунковий чек) підприємству або фізичній особі.

Акредитив — договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника

акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

За операціями з акредитивами всі зацікавлені сторони мають справу тільки з документами, а не з товарами, послугами або іншими видами виконання зобов'язань, з якими можуть бути пов'язані ці документи.

Бенефіціар (від франц. *benefice* - прибуток, користь) – особа, якій призначений грошовий платіж, одержувач грошей, прибутку, доходів.

Вексельна форма розрахунків — це розрахунки з відстроченням платежу між кредитором (одержувачем коштів) і боржником (платником коштів), які оформлюються векселем.

Вексель — це письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику вимагати сплати зазначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель, у відповідний строк і у відповідному місці.

Використання **банківських платіжних карток** як платіжних інструментів регулюється чинним законодавством, у тому числі окремими нормативно-правовими актами Національного банку.

Розрахункова дисципліна передбачає обов'язкове дотримання суб'єктами господарювання встановлених правил проведення розрахункових операцій. Дотримання розрахункової дисципліни сприяє прискоренню кругообігу коштів і зміцненню фінансового стану підприємства. Порухення розрахункової дисципліни може бути наслідком незадовільної роботи фінансових служб підприємства, а також складного фінансового становища підприємств.

Платіжна дисципліна передбачає здійснення підприємствами платежів за фінансовими зобов'язаннями в повному обсязі та у встановлені строки.

За порушення підприємствами розрахунково-платіжної дисципліни до них можуть бути вжиті санкції. Санкція в господарських відносинах – примусова міра покарання, що застосовується за порушення встановленого порядку здійснення господарсько-фінансової діяльності.

Застосування санкцій спрямовано на зміцнення договірної, кредитної, розрахункової, фінансової дисципліни і поліпшення роботи економічного суб'єкта. Залежно від того, які суб'єкти застосовують санкції, останні поділяються на договірні, банківські (кредитні), фінансові (рисунок 2.4).

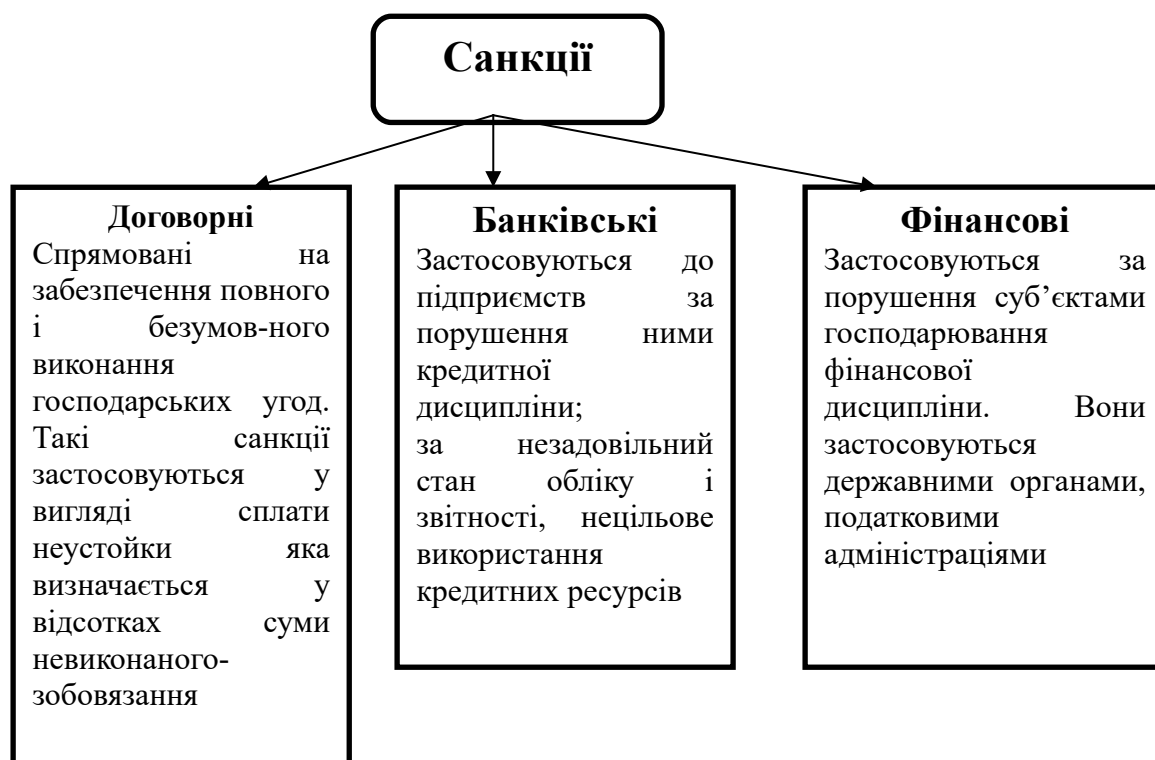

Рисунок 2.4 – Види санкцій залежно від суб'єкта, який їх застосовує

ТЕМА 3. ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

План

- 3.1 Характеристика та склад грошових надходжень підприємств.
- 3.2 Доходи від операційної діяльності.
- 3.3 Грошові надходження від інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності підприємств.

Основні терміни і поняття: грошові надходження, грошові кошти, еквіваленти грошових коштів, негрошові операції, рух грошових коштів, види діяльності, звичайна діяльність, надзвичайна діяльність, операційна діяльність, фінансова діяльність, інвестиційна діяльність.

3.1 Характеристика та склад грошових надходжень підприємств

У процесі виробничо-господарської діяльності підприємств постійно здійснюється кругообіг коштів, тобто вкладення коштів у виробництво з метою виготовлення продукції й отримання виручки від її продажу.

Забезпечення грошових надходжень, потрібних для відшкодування витрат виробництва й обороту, своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед державою, банками та іншими суб'єктами господарювання, формування доходів і прибутку є найважливішою стороною діяльності підприємств.

Грошові надходження — це кошти, які надходять на поточні й інші рахунки підприємству в банках і в касу підприємства.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів» терміни вживаються в такому значенні:

- грошові кошти — готівка, кошти на рахунках у банках і депозити до запитання;
- еквіваленти грошових коштів — короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються в певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни їхньої вартості;
- негрошові операції — операції, що не потребують використання грошових коштів і їхніх еквівалентів;
- рух грошових коштів — надходження і вибуття грошових коштів і їхніх еквівалентів.

Важливе значення в підприємницькій діяльності належить характеристиці джерел грошових коштів з поділом їх на внутрішні та зовнішні. Це пов'язано з тим, що акцентувати увагу необхідно на зовсім протилежних завданнях, а отже, і спрямовувати власну діяльність. Так, для мобілізації грошових

коштів із внутрішніх джерел необхідно акцентувати увагу на собівартості, прибутку, економічному потенціалі, продуктивності праці, умовах оплати тощо. При цьому не є обов'язковим повернення мобілізованих ресурсів не виникає. Що стосується залучення грошових коштів із зовнішніх джерел, то характерним є переважно тимчасовість їх залучення, розподіл частини отриманого доходу від залучення з джерелом залучення та активна діяльність на фінансовому ринку.

Потрібно пам'ятати, що рух грошових коштів (грошових потоків) неможливо відокремити від видів діяльності підприємства, а тому доцільно розглянути класифікацію видів діяльності підприємств відповідно до зазначеного вище Положення та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» (рисунок 3.1).

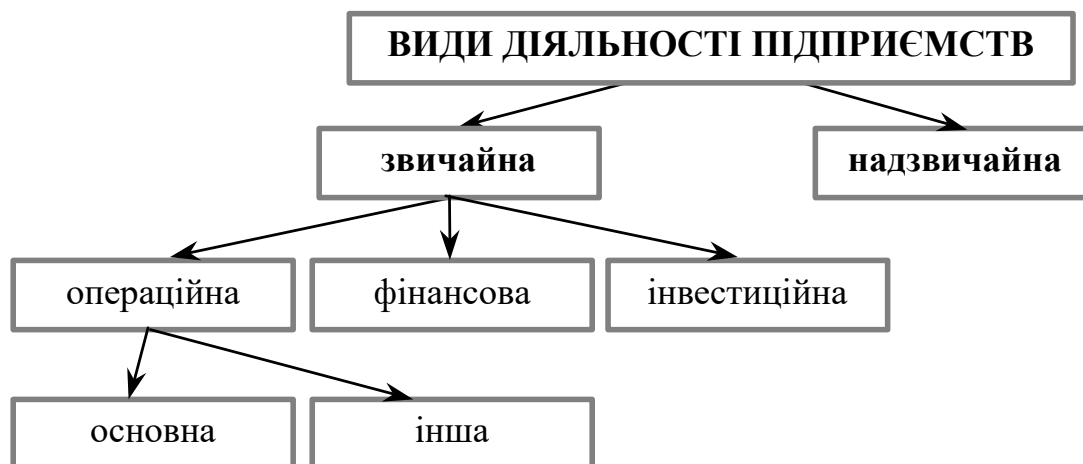

Рисунок 3.1 – Класифікація видів діяльності підприємства

Звичайна діяльність — будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що забезпечують її або виникають унаслідок її проведення.

Надзвичайна подія (діяльність) — подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства та стосовно якої не очікується періодичне повторення або повторення в кожному наступному звітному періоді (пожежа, стихійне лихо). Відшкодування збитків унаслідок таких подій здійснюється за рахунок страхового відшкодування та з інших джерел.

Починаючи з 50-х років ХХ століття, при розгляді грошових потоків і звітності почали використовувати показник

Cash-flow, який характеризує величину чистих грошових потоків, що утворюються в результаті операційної, фінансової, інвестиційної діяльності (рисунк 3.2).

Рисунок 3.2 – Класифікація грошових потоків залежно від видів діяльності

Операційна діяльність — основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, крім інвестиційної чи фінансової, тобто діяльність, яка забезпечує основну частку доходу і пов'язана з виробництвом, реалізацією продукції й іншими взаємовідносинами, що виникають у процесі її здійснення.

Фінансова діяльність — діяльність, яка призводить до змін розміру й складу власного та позикового капіталу підприємства.

Інвестиційна діяльність — придбання та реалізація тих необоротних активів і фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів, тобто діяльність, пов'язана з придбанням і продажем довгострокових (необоротних) активів і короткострокових (поточних) фінансових інвестицій.

У грошових надходженнях підприємств найбільша питома вага належить доходам від операційної діяльності та іншим операційним доходам.

Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення власного капіталу підприємства (за винятком збільшення капіталу за рахунок внесків власників). Доходи відображуються в обліку одночасно зі збільшенням активів або зменшенням зобов'язань.

Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу між власниками). Витрати відображуються в обліку одночасно зі зменшенням активів або збільшенням зобов'язань.

Усі доходи підприємства поділяються на дві групи:

- 1) доходи від звичайної діяльності;
- 2) доходи від надзвичайних подій.

Відповідно і грошові надходження від звичайної діяльності підприємств включають доходи від основної (операційної) діяльності; іншої операційної діяльності; фінансової діяльності; інвестиційної діяльності; іншої звичайної діяльності.

Доходи від надзвичайних подій включають:

- ◆ відшкодування збитків від надзвичайних подій;
- ◆ інші надзвичайні доходи.

Грошові надходження підприємств значно перевищують отримувані підприємством доходи від різних видів його діяльності. Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку П(С)БО встановлено відповідні вимоги щодо визнання доходу за кожним видом діяльності.

У бухгалтерському обліку дохід визнається в разі збільшення активу або зменшення зобов'язань, що супроводжується зростанням власного капіталу (за винятком

зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена. Не визнаються доходами підприємств такі грошові надходження:

- сума надходжень за договором комісії, агентським та іншим договором;
- сума попередньої оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума завдатку під заставу або на погашення позички, якщо це передбачено відповідним договором;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- сума авансу в рахунок оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума податку на додану вартість, акцизів, інших податків і обов'язкових платежів, що підлягають переку до бюджету й позабюджетних фондів;
- інші надходження.

Ці грошові надходження збільшують активи підприємства, але не примножують власний капітал, а тому не визнаються доходом.

3.2 Доходи від операційної діяльності

Грошові надходження на підприємстві від звичайної операційної діяльності залежать від різних факторів (рисунок 3.3).

Рисунок 3.3 – Фактори, які впливають на суму доходу (виручки) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг

З метою встановлення оптимального рівня цін, ураховуючи фактори, що впливають на ціни, а також прийняту підприємством ринкову стратегію, використовуються такі методи ціноутворення:

- 1 Витратний метод («витрати + прибуток»).
- 2 Отримання цільової норми прибутку.
- 3 Оцінка споживної вартості.
- 4 Пропорційне ціноутворення.
- 5 Метод «очікуваного прибутку».
- 6 Метод швидкого повернення витрат.

Основною частиною грошових надходжень підприємства є виручка від реалізації продукції.

Виручка від реалізації продукції – це сума грошей, що надійшли на рахунок підприємства чи в касу за реалізовану продукцію (виконані роботи, надані послуги).

Ураховуючи те, що в Україні для визначення фінансових результатів і під час податкового обліку використовуються два методи розрахування надходжень від продажу продукції (товарів, робіт, послуг): касовий метод і метод нарахувань, доцільною є мінімізація часу між відвантаженням продукції й отриманою сумою грошових коштів, що може досягатись за допомогою планування виручки різними методами (рисунок 3.4).

1 *Касовий метод*, відповідно до якого дохід (виручку) від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) і виконання інших операцій визначають за коштами, що надійшли на рахунки у вигляді платежів за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги; оприбуткованих матеріальних цінностей, а також від виконання інших операцій і фінансової діяльності.

2 *Метод нарахування*, відповідно до якого дохід (виручку) від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) та інших матеріальних цінностей визначають за вартістю відвантажених (переданих) товарів (підписання документа при виконанні роботи, надані послуги) на відповідну дату.

Застосування методів визначення доходу (виручки) від виконання господарських операцій і фінансової діяльності тісно пов'язане з чинним податковим законодавством, яке передбачає відповідальність будь-якої юридичної особи з моменту юридичного визнання дійсності проведених операцій.

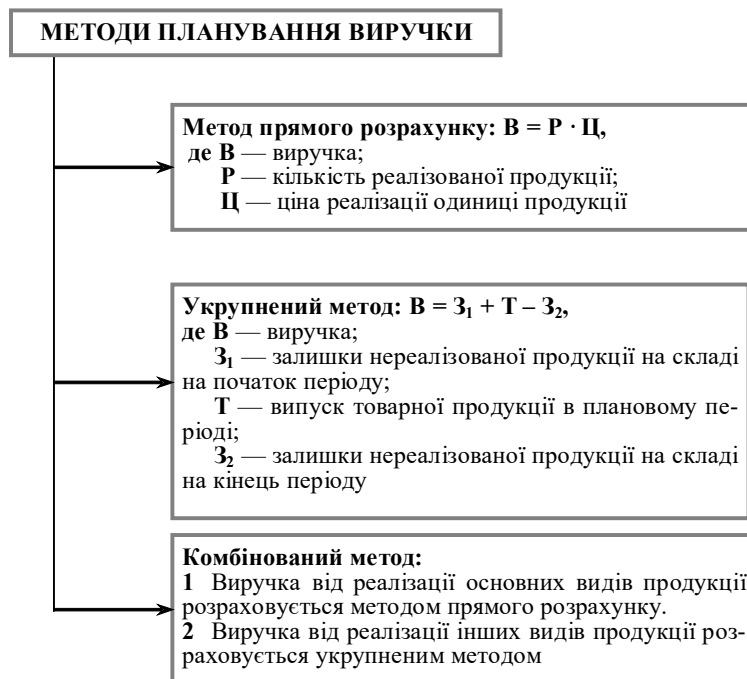

Рисунок 3.4 – Методи планування виручки та механізм їх застосування

3.3 Грошові надходження від інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності підприємств

З подальшим поглибленням і переходом до ринкового господарства зростає значення інвестиційної та фінансової діяльності підприємств, адже раціональне використання вільних грошових коштів і розроблення ефективних довгострокових проектів створюють умови для отримання в майбутньому додаткових прибутків. Інвестиційна діяльність бере початок з розроблення інвестиційної стратегії, тобто формування сукупності довгострокових цілей інвестиційної діяльності та вибору найефективніших способів їх досягнення й фінансування. Відповідно до розроблених стратегічних напрямів інвестиції поділяють на капітальні (реальні) і фінансові (рисунок 3.5).

Успішна інвестиційна та операційна підприємницька діяльність можлива лише за наявності надійного фінансового фундаменту, тобто достатнього обсягу капіталу.

Слід також розрізняти доходи від фінансових операцій і грошові надходження від фінансової діяльності. Доходів від фінансової діяльності немає, фінансова діяльність лише

призводить до збільшення доходів від операційної, інвестиційної діяльності та фінансових операцій.

Рисунок 3.5 – Класифікація та характеристика інвестицій підприємства

Доходи від фінансових операцій включають доходи від участі в капіталі (дохід від інвестицій в асоційовані підприємства, дохід від спільної діяльності, дохід від інвестицій у дочірні підприємства); інші фінансові доходи (дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій, крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі).

Доходи від іншої звичайної діяльності охоплюють інвестиційну та фінансову діяльність, за винятком фінансових операцій, які забезпечують доходи від участі в капіталі тощо: від реалізації фінансових інвестицій (продаж акцій, боргових зобов'язань, часток у капіталі інших підприємств); від реалізації необоротних активів (продаж основних фондів, нематеріальних активів); від реалізації майнових комплексів; дохід від неопераційної курсової різниці (не пов'язаної з операційною діяльністю); дохід від безоплатно отриманих активів; інші доходи від звичайної діяльності (списання кредиторської заборгованості тощо).

ТЕМА 4. ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ

План

- 4.1 Економічна сутність прибутку та його види.
- 4.2 Фактори, що формують прибуток.
- 4.3 Собівартість продукції.
- 4.4 Розрахунок прибутку від реалізації продукції.
- 4.5 Сутність і методи обчислення рентабельності

Основні терміни і поняття: прибуток, додатковий продукт, підходи до формування прибутку, прибуток від операційної діяльності, балансовий прибуток, тезаврований прибуток, прибуток від звичайної діяльності, чистий прибуток, фактори, що формують прибуток, рентабельність, собівартість.

4.1 Економічна сутність прибутку та його види

Прибуток є основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності підприємств.

Прибуток безпосередньо пов'язаний з категорією «витрати виробництва».

Прибуток — це та частина додаткової вартості, яка залишається після покриття витрат виробництва.

Відособлення частини вартості продукції у вигляді витрат у грошовому вираженні є собівартістю продукції.

Додатковий продукт — це вартість, створювана виробниками понад вартість необхідного продукту. Додатковий продукт властивий усім суспільно-економічним формаціям і є одним з найважливіших факторів їх успішного розвитку.

Прибуток — це частина додаткової вартості, створеної і реалізованої, готової до розподілу.

Підприємство одержує прибуток після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована і набере грошової форми.

Отже, об'єктивне підґрунтя існування прибутку пов'язане з потребою первинного розподілу додаткового продукту.

Прибуток — це форма виявлення вартості додаткового продукту.

Водночас прибуток — це підсумковий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання.

На формування абсолютної суми прибутку підприємства впливають:

- результати, тобто ефективність його фінансово-господарської діяльності;
- сфера діяльності;
- галузь господарства;
- установлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Підходи до формування прибутку підприємства:

- бухгалтерський підхід;
- економічний підхід.

Бухгалтерський підхід — прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації продукції (товарів, послуг) і поточними витратами виробництва.

Економічний підхід — прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації та поточними витратами виробництва (реалізації) і витратами втрачених можливостей, основою яких є альтернативний відсотковий дохід на капітал.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відображується в бухгалтерському обліку, в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності; обчислення собівартості продукції (робіт, послуг); загальногосподарських витрат; визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій, іншої діяльності.

Визначення фінансового результату (прибуток/збиток) від звичайної діяльності базується на Положеннях бухгалтерського обліку й визначається як сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших видів доходів за вирахуванням витрат (збитків). Формування та розподіл фінансового результату

(прибуток/збиток) від звичайної діяльності до оподаткування здійснюється в порядку, визначеному на рисунку 4.1.

Валовий прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — це перевищення чистого доходу підприємства від реалізації над її собівартістю.

Прибуток від операційної діяльності визначається як алгебраїчна сума валового прибутку, іншого операційного доходу та операційних витрат за звітний період.

До **інших операційних доходів** належать доходи від операційної оренди активів, від операційних курсових різниць, відшкодування раніше списаної на збитки безнадійної дебіторської заборгованості, доходи від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій).

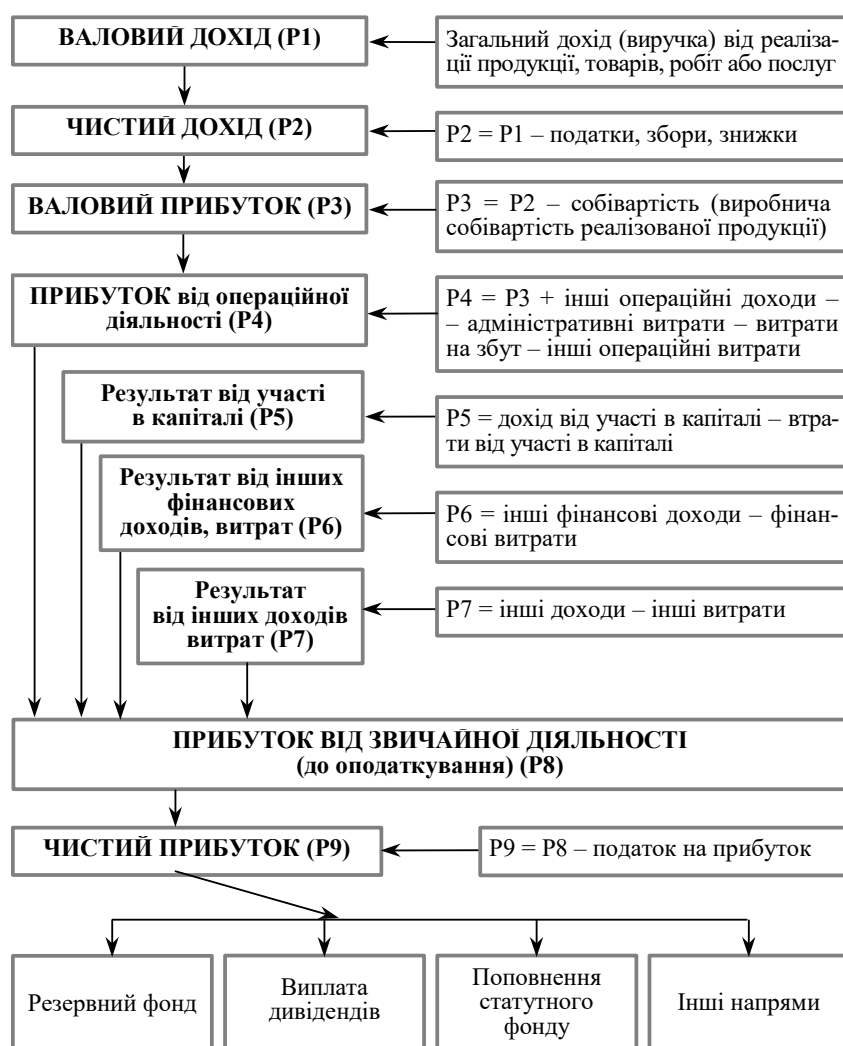

Рисунок 4.1 – Формування та розподіл чистого прибутку згідно з Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку

До операційних витрат належать адміністративні витрати, витрати на збут продукції, виробничих запасів, суми сумнівних, безнадійних боргів, витрати від знецінення запасів, витрати від операційних курсових різниць, визначені підприємством економічні санкції, крім витрат, що включаються до собівартості продукції, товарів, робіт.

Різницею між іншими операційними доходами й операційними витратами є **прибуток підприємства від іншої операційної діяльності**.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування розраховується як сума прибутку від операційної діяльності підприємства, його доходу від участі в капіталі, суми інших фінансових доходів, суми інших доходів підприємств і суми витрат підприємства від участі в капіталі.

Дохід від участі в капіталі включає дохід підприємства, отриманий від його інвестицій у дочірні, спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі.

До інших фінансових доходів підприємства належать доходи, отримані ним у формі дивідендів, відсотків та інших доходів від фінансових інвестицій.

До інших доходів підприємства належать доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів, доходи від неопераційних курсових різниць та інші доходи, які виникають у процесі звичайної діяльності та не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

До інших витрат підприємства належать собівартість реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів, утрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів.

Прибуток від надзвичайних подій — це прибуток від подій, що підлягають визначенню непередбачених в операційній, інвестиційній та фінансовій діяльності.

Прибуток від надзвичайних подій розраховується як різниця між надзвичайними доходами (відшкодування збитків від надзвичайних подій тощо) і надзвичайними витратами (витрати від стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій, у т. ч. витрати

на здійснення заходів, пов'язаних з попередженням і ліквідацією наслідків таких подій).

Балансовий прибуток — загальна сума прибутку підприємства від усіх видів діяльності за звітний період, отримана як на території України, так і за її межами, що відображена в його балансі і включає прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), у тому числі продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв, що не мають окремого балансу, основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів і матеріальних цінностей, а також прибуток від орендних (лізингових) операцій, роялті, позареалізаційних операцій.

Чистий прибуток підприємства — це сума прибутку підприємства після сплати податку на прибуток.

Нерозподілений прибуток — це частина чистого прибутку підприємства, що залишається після його розподілу і використання на інвестиційні потреби, формування внутрішніх грошових фондів або безпосередньо на фінансування поточних витрат.

Прибуток від реалізації продукції. Одержання прибутку від реалізації продукції залежить від здійснення основної діяльності суб'єктів господарювання. Прибуток є складовою частиною виручки від реалізації продукції. Реальне формування прибутку на підприємстві відбувається за рахунок реалізації продукції.

Тезаврований прибуток – це прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків та виплати дивідендів і спрямовується на збільшення власного капіталу. Тезаврація прибутку відображується в пасивах балансу за такими позиціями:

- збільшення нерозподіленого прибутку;
- збільшення резервного капіталу;
- збільшення статутного капіталу за рахунок прибутку (при виплаті дивідендів акціями).

4.2 Фактори, що формують прибуток

Підвищення ефективності роботи підприємств вимагає виявлення резервів збільшення обсягів виробництва і реалізації, зниження собівартості, зростання прибутку. Визначення основних напрямів пошуку резервів збільшення прибутку передбачає поділ факторів, що впливають на можливість і розміри їх отримання, на внутрішні і зовнішні.

До зовнішніх факторів належать природні умови, державне регулювання цін, тарифів, відсотків, податкових ставок і пільг, штрафних санкцій та ін. Ці фактори не залежать від діяльності підприємства, але можуть значно вплинути на розмір прибутку.

Внутрішні фактори поділяються на виробничі і позавиробничі.

Виробничі фактори характеризують наявність і використання засобів і предметів праці, трудових і фінансових ресурсів і у свою чергу поділяються на **екстенсивні та інтенсивні.**

Екстенсивні фактори впливають на процес одержання прибутку через кількісні зміни: обсяг засобів і предметів праці, фінансових ресурсів, час роботи обладнання, чисельність персоналу, фонд робочого часу тощо.

Інтенсивні фактори впливають на процес отримання прибутку через якісні зміни: підвищення продуктивності обладнання і його якості, застосування прогресивних видів матеріалів і удосконалення технології їх обробки, прискорення оборігу оборотних засобів, підвищення кваліфікації і продуктивності праці персоналу, зниження матеріалоемності продукції, удосконалення організації праці і більш ефективне використання фінансових ресурсів тощо.

До позареалізаційних факторів належать постачальницько-збутова і природоохоронна діяльність, соціальні умови праці, побуту тощо.

4.3 Собівартість продукції

Собівартість є узагальнюючим, якісним показником діяльності підприємства, показником його ефективності. Є певні

особливості у формуванні собівартості продукції (робіт, послуг) залежно від сфери діяльності, галузі господарства.

Собівартість продукції (робіт, послуг) — це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на їх виробництво (виконання).

Витрати на виробництво продукції утворюють виробничу собівартість; витрати на виробництво та реалізацію — повну собівартість.

Підприємство може суттєво впливати на формування собівартості. Однак при цьому необхідно взяти до уваги, що склад (перелік) витрат, які можна відносити на собівартість, регламентований законодавством.

Розрахунок собівартості продукції дозволяє визначити фінансовий результат виробничо-господарської діяльності підприємства. Зниження витрат на виробництво продукції, тобто зниження її собівартості, є важливим фактором збільшення прибутку від реалізації. Цього можна досягти за рахунок використання численних факторів, що впливають на скорочення витрат на виробництво продукції. При розрахунку собівартості необхідно знати повний перелік указаних витрат; особливості складу і формування витрат з урахуванням сфери й галузі діяльності підприємства.

Виробнича собівартість продукції включає:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

До складу **прямих матеріальних витрат** входить вартість сировини та основних матеріалів, що є основою продукції, яку виробляють, купівельних напівфабрикатів, комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Прямі витрати на оплату праці — це заробітна плата та інші виплати працівникам, які займаються виробництвом продукції, виконанням робіт або наданням послуг.

До складу **інших прямих витрат** входять усі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні

заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація виробничих основних засобів тощо.

До складу загальновиробничих витрат включають:

– витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи та медичне страхування апарату управління; витрати на оплату службових відряджень, персоналу цехів, дільниць тощо);

– амортизацію основних засобів і нематеріальних активів загальновиробничого призначення;

– витрати на утримання, експлуатацію, ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;

– витрати на вдосконалення технології та організації виробництва;

– витрати на опалення, освітлення, водопостачання та інше утримання виробничих приміщень;

– витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу, відрахування на соціальні заходи, медичне страхування працівників та апарату управління виробництвом, витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг);

– витрати на охорону праці, техніку безпеки та охорону навколишнього природного середовища;

– інші витрати (втрати від браку, оплата простоїв тощо).

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не входять до собівартості реалізованої продукції, поділяють:

– на адміністративні;

– витрати на збут;

– інші операційні витрати.

4.4 Розрахунок прибутку від реалізації продукції

На відміну від виручки, надходження якої на розрахунковий рахунок підприємства фіксується регулярно, обсяг отриманого прибутку визначається тільки за певний період (місяць, квартал, рік) на підставі даних бухгалтерського обліку.

Реально формування прибутку на підприємстві відбувається в міру реалізації продукції.

Методи розрахунку прибутку від реалізації

Визначення суми прибутку від реалізації продукції має деякі особливості залежно від сфери діяльності суб'єкта господарювання: виробничої сфери, торгівлі, сфери послуг.

На підприємствах виробничої сфери можуть бути застосовані три методи розрахунку прибутку від реалізації продукції:

- метод прямого розрахунку;
- розрахунок прибуку на основі показника витрат на 1 грн продукції;
- економічний (аналітичний) метод.

1 Метод прямого розрахунку.

Прибуток розраховується за окремими видами продукції, що виробляється і реалізується. Для розрахунку необхідні такі вихідні дані:

- 1) перелік і кількість продукції відповідної номенклатури, що планується до виробництва і реалізації;
- 2) повна собівартість одиниці продукції;
- 3) оптова ціна одиниці продукції.

2 Розрахунок прибутку на основі показника витрат на 1 грн продукції. Може застосовуватись підприємством у цілому шляхом розрахунку прибутку від випуску, реалізації всієї продукції. Для розрахунку необхідні такі вихідні дані:

- 1) виробничі витрати;
- 2) реалізація продукції за попередній період;
- 3) очікувана зміна реалізації, що прогнозується в наступному періоді.

3 Економічний (аналітичний метод). Він відрізняється від вже розглянутих методів розрахунку прибутку тим, що дає змогу визначити не тільки загальну суму прибутку, а також і вплив на неї зміни окремих факторів. Розрахунок прибутку за цим методом здійснюється окремо за порівнянною і непорівнянною продукцією в плановому періоді. Порівнянна продукція — це продукція, що вироблялася в попередньому періоді. Непорівнянна — не вироблялася в попередньому періоді.

Розрахунок прибутку за порівнянною продукцією здійснюється в такій послідовності:

- 1) визначаються очікуваний базовий прибуток і базова рентабельність продукції;
- 2) порівнянна продукція планового періоду визначається за собівартістю періоду, що передував плановому;
- 3) виходячи з рівня базової рентабельності продукції розраховується прибуток за порівнянною продукцією в плановому періоді;
- 4) розраховується вплив окремих факторів на зміну прибутку в періоді, що планується.

Прибуток від випуску (реалізації) непорівнянної продукції може бути розрахований методом прямого розрахунку, якщо є відповідні дані. Якщо їх немає, прибуток розраховується для всієї непорівнянної продукції з використанням показника середньої рентабельності продукції за підприємством. Якщо розрахунок прибутку здійснено розглянутими вище методами виходячи з загального випуску продукції, окремо розраховується прибуток від реалізації продукції.

4.5 Сутність і методи обчислення рентабельності

Ефективність роботи підприємства характеризують показники рентабельності.

Рентабельність — якісний вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання наявних ресурсів у процесі виробництва і реалізації продукції товарів (робіт, послуг).

У найширшому, найзагальнішому розумінні рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) чи окремих її видів; дохідність підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки.

Рентабельність має такі функції:

- є оцінним показником ефективності використання ресурсів і надає узагальнену оцінку роботи підприємства загалом;
- є показником, що відображує приріст вартості всього капіталу;

- стимулює працівників до ефективної праці;
- є важливим регулятором темпів розширеного відтворення основних засобів і т. д.

Рентабельність безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку. Однак її не можна ототожнювати з абсолютною сумою отриманого прибутку.

Рентабельність — це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках.

Різні варіанти рішень, що приймаються при визначенні прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності.

Рентабельність реалізованої продукції розраховується у відсотках як відношення прибутку, отриманого від продажу всієї продукції, до її собівартості:

$$P = \frac{П}{С} 100\% ,$$

де П — прибуток, отриманий від продажу всієї продукції, грн;

С — собівартість всієї проданої продукції, грн.

Основні показники рентабельності можна об'єднати в такі групи:

- показники рентабельності продукції;
- показники рентабельності капіталу (активів);
- показники, розраховані на основі потоків наявних коштів.

Для розрахунку рівня рентабельності підприємства можуть використовувати балансовий прибуток, прибуток від реалізації продукції, прибуток від інших видів діяльності.

Поточні витрати можуть прийматися в таких варіантах: собівартість продукції, собівартість продукції за винятково матеріальних витрат, вартість продукції в оптових цінах.

До авансових витрат можна віднести весь капітал підприємства, власний капітал, оборотний капітал.

ТЕМА 5. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

План

5.1 Поняття і принципи побудови податкової системи.

5.2 Податок на додану вартість, акцизний податок, податок на прибуток підприємства.

Основні терміни та поняття: податкова система, принципи оподаткування, податкова політика, основні принципи податкової політики, показник еластичності, принцип економічної ефективності, принцип соціальної справедливості, загальнодержавні податки і збори, місцеві податки, місцеві податки та збори, податок на додану вартість, акцизний податок.

5.1 Поняття і принципи побудови податкової системи

Податкова система — це сукупність загальнодержавних і місцевих податків і зборів, що справляються в установленому ПК порядку. Побудова податкової системи повинна спиратись на наукові основи, які передбачають застосування таких вимог, як *системність, встановлення визначальної бази цієї системи та формування вихідних принципів*. Вимога **системності** полягає в тому, що податки повинні бути взаємопов'язані між собою, органічно доповнювати один одного, не заходити в суперечність із системою в цілому та іншими її елементами. **Визначальною базою** побудови податкової системи є обсяг коштів, якого потребує держава для виконання покладених на неї функцій.

Принципи оподаткування – вироблені фінансовою наукою найбільш загальні правила, стандарти оподаткування. У класичному вигляді вони були сформовані ще Адамом Смітом (1723-1790) у творі "Дослідження про природу і причини багатства народів" (1776 р.) і залишаються актуальними до цього часу:

- усі громадяни мають сплачувати податки відповідно до своїх можливостей і доходів (*обов'язковість, всеохоплюваність і платоспроможність*);

- податок має бути чітко визначений і відомий усім (*чіткість і прозорість*);

- податок має сплачуватись у зручний час і спосіб (*зручність для платника*);

- система мобілізації податку має будуватися так, щоб мінімізувати витрати держави (*фіскальна ефективність для держави*).

Сучасне податкове законодавство України ґрунтується на таких *принципах*:

1 Загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати податки та збори, встановлені Податковим Кодексом, законами з питань митної справи, платником яких вона є.

2 Рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків, незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу.

3 Невідворотність настання визначеної законом відповідальності в разі порушення податкового законодавства.

4 Презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, унаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу.

5 Фіскальна достатність – встановлення податків і зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями.

6 Соціальна справедливість - встановлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків.

7 Економічність оподаткування - встановлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування.

8 Нейтральність оподаткування – установа податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків.

9 Стабільність - зміни до будь-яких елементів податків і зборів не можуть вноситися пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, у якому будуть діяти нові правила і ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року.

10 Рівномірність і зручність сплати - установа строків сплати податків і зборів виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету і зручності їх сплати платникам.

11 Єдиний підхід до встановлення податків і зборів - визначення на законодавчому рівні всіх обов'язкових елементів податку.

Роль податків залежить від податкової політики, яку проводить держава.

Податкова політика — це діяльність держави у сфері встановлення і стягнення податків. Саме через податкову політику держави відбувається становлення і розвиток податкової системи держави. *Основними принципами податкової політики є фінансова і економічна ефективність, соціальна справедливість.*

Принцип фінансової ефективності передбачає такі елементи: достатність доходів, мінімізація видатків на збирання доходів і запобігання ухиленню від сплати платежів до бюджету, еластичність (або гнучкість) податкової системи, рівномірне розподілення податків між адміністративно-територіальними одиницями.

Показник еластичності системи доходів бюджету показує, як змінюється обсяг надходжень до бюджету залежно від зміни обсягу валового внутрішнього продукту (або якогось іншого макроекономічного показника).

Принцип економічної ефективності в процесі формування податкової системи має неоднозначне трактування. Податкові відносини виникають на стадії перерозподілу

національного доходу і через податкову політику держава втручається у відносини перерозподілу. Отже, податкова політика впливає так чи інакше на економічні процеси, незалежно від волі держави.

З точки зору проблем **соціальної справедливості** платниками податків мають виступати всі члени суспільства, які отримують доходи. Прямі і непрямі податки у вирішенні цієї проблеми мають різне значення. Традиційним є ставлення до непрямих податків як до регресивних у соціальному плані. Стягнення непрямих податків на предмети першої необхідності за високими ставками, споживачами яких є сім'ї з досить високим рівнем доходів, дещо пом'якшує проблему соціальної справедливості, але її не вирішує. Переваги прямих податків у вирішенні проблем соціальної справедливості полягають у тому, що рівень оподаткування прямо пов'язаний з доходами, які отримують фізичні і юридичні особи.

Далі розглянемо склад і структуру податкових надходжень. Податкова система України відповідно до ст. 9, 10 Податкового кодексу України включає загальнодержавні та місцеві податки та збори.

До загальнодержавних належать такі податки та збори:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;
- 3) податок на додану вартість;
- 4) акцизний податок;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

Місцеві податки та збори:

- 1) податок на майно;
- 2) єдиний податок;
- 3) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 4) туристичний збір.

5.2 Податок на додану вартість, акцизний податок, податок на прибуток підприємства

Питання оподаткування податком на додану вартість регулюються розділом у Податкового кодексу України.

Платником податку на додану вартість є:

1) будь-яка особа, що провадить господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку в порядку, визначеному ПК;

2) будь-яка особа, що зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;

3) будь-яка особа, що ввозить товари на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню, і на яку покладається відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України відповідно до Митного кодексу України;

4) особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

5) особа-управитель майна, яка веде окремий податковий облік з податку на додану вартість щодо господарських операцій, пов'язаних з використанням майна, що отримане в управління за договорами управління майном.

6) особа, що проводить операції з постачання конфіскованого майна, знахідок, скарбів, майна, визнаного безхазяйним, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання, і майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави;

7) особа, уповноважена вносити податок з об'єктів оподаткування, що виникають внаслідок поставки послуг підприємствами залізничного транспорту з їх основної діяльності, що перебувають у підпорядкуванні платника податку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

8) особа-інвестор (оператор), яка веде окремий податковий облік, пов'язана з виконанням угоди про розподіл продукції.

Податкове зобов'язання – загальна сума податку на додану вартість, одержана (нарахована) платником податку у звітному (податковому періоді).

Датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий

період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

а) дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню, у разі постачання товарів/послуг за готівку - дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а за відсутності такої - дата інкасації готівки в банківській установі, що обслуговує платника податку;

б) дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів - дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг - дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Податковий кредит – сума, на яку платник податку на додану вартість має право зменшити податкове зобов'язання звітного (податкового) періоду.

Датою виникнення права платника податку на віднесення сум податку до податкового кредиту вважається:

дата тієї події, що відбулася раніше:

- дата списання коштів з банківського рахунка платника податку на оплату товарів/послуг;

- дата отримання платником податку товарів/послуг.

Сума податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту такого звітного (податкового) періоду.

Платник податку зобов'язаний надати покупцю (отримувачу) податкову накладну, складену в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації в порядку, визначеному законодавством, електронного підпису уповноваженої платником особи, і зареєстровану в Єдиному реєстрі податкових накладних.

Звітним (податковим) періодом є один календарний місяць, а у випадках, особливо визначених ПК, календарний квартал.

Порядок надання податкової декларації і строки розрахунків з бюджетом

Податкова декларація подається за базовий звітний (податковий) період, що дорівнює календарному місяцю, протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця.

Сума податкового зобов'язання, зазначена платником податку в поданій ним податковій декларації, підлягає сплаті протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання податкової декларації.

Питання оподаткування акцизним податком регулюються розділом VI Податкового кодексу України.

Акцизний податок – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції).

До підакцизних товарів належать:

- спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;
- тютюнові вироби, тютюн і промислові замінники тютюну;
- нафтопродукти, скраплений газ, речовини, що використовуються як компоненти моторних палив, паливо моторне альтернативне;
- автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;
- електрична енергія.

Платниками акцизного податку є:

- особа, яка виробляє підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини;
- особа-суб'єкт господарювання, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;
- фізична особа-резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства;
- особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію), підакцизні товари (продукцію), визнані безхазяйними, підакцизні товари (продукцію), за якими не

звернувся власник до кінця строку зберігання, і підакцизні товари (продукцію), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари (продукція) підлягають реалізації (продажу) в установленому законодавством порядку;

- особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України зі звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законом;

- особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог;

- особа, на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів, у разі порушення таких умов;

- особа, на яку при здійсненні операцій з підакцизними товарами (продукцією), які не підлягають оподаткуванню або звільняються від оподаткування, покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції) у разі порушення таких умов;

- особа-суб'єкт господарювання роздрібною торгівлі, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів;

- оптовий постачальник електричної енергії;

- виробники електричної енергії, які мають ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії і продають її поза оптовим ринком електричної енергії.

Не є платниками податку особи, які здійснюють діяльність з виробництва електричної енергії за умови її продажу на оптовому ринку електричної енергії та/або з постачання електричної енергії, крім платників, зазначених вище.

- особа-власник ввезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнується в легковий автомобіль, з якого справляється акцизний податок.

Для обчислення акцизного податку застосовуються такі **види ставок:**

- адвалорна (відносна) – ставка податку, за якою розмір податкових нарахувань встановлюється у відсотковому або

кратному відношенні до одиниці вартісного виміру бази оподаткування;

- специфічна (абсолютна) – ставка податку, за якою розмір податкових нарахувань встановлюється як фіксована величина стосовно кожної одиниці виміру бази оподаткування;

- адвалорна та специфічна одночасно.

Строки сплати податку з підакцизних товарів, вироблених на митній території України

Суми податку перераховуються до бюджету платниками акцизного податку протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого ПКУ для подання податкової декларації за місячний податковий період.

Складання та подання декларації з акцизного податку

Базовий податковий період для сплати податку відповідає календарному місяцю.

Платник податку з підакцизних товарів (продукції), вироблених або переобладнаних на митній території України; імпортер алкогольних напоїв та тютюнових виробів; суб'єкт господарювання роздрібною торгівлі, який здійснює реалізацію підакцизних товарів; оптовий постачальник електричної енергії подають щомісяця не пізніше 20 числа наступного періоду контролюючому органу за місцем реєстрації декларацію акцизного податку за встановленою формою.

Товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України і вивозяться за межі цієї території, підлягають обкладенню митом.

Мито, що стягується митницею, являє собою податок на товари та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України.

В Україні застосовуються такі **види мита**:

- *адвалорне*, що нараховується у відсотках митної вартості товарів та інших предметів, які обкладаються митом;

- *специфічне*, що нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів та інших предметів, які обкладаються митом;

- *комбіноване*, що поєднує обидва ці види митного обкладення.

Мито нараховується митним органом України відповідно до положень митного законодавства, чинного на день подання митної декларації, і сплачується як у валюті України, так і в іноземній валюті, яку купує Національний банк України.

Мито вноситься до державного бюджету України.

Оподаткування податком на прибуток регламентується розділом III Податкового кодексу

Платниками податку-резидентами є:

- суб'єкти господарювання-юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, крім:

1) бюджетних установ;

2) громадських об'єднань, політичних партій, релігійних, благодійних організацій, пенсійних фондів, метою яких не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій;

3) суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

З метою оподаткування центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, веде реєстр всіх установ та організацій, які зазначені в підпунктах 1 і 2.

Установи та організації, які зазначені в підпунктах 1 і 2, не є платниками податку на прибуток лише після внесення таких установ та організацій до Реєстру неприбуткових організацій та установ контролюючими органами в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику.

Платниками податку-нерезидентами є:

- юридичні особи, які утворені в будь-якій організаційно-правовій формі та отримують доходи з джерелом походження з України, за винятком установ та організацій, що мають дипломатичні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України;

- постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи з джерелом походження з України або виконують агентські (представницькі) та інші функції стосовно таких нерезидентів чи їх засновників.

Об'єктом оподаткування є:

1) прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень цього розділу;

2) дохід за договорами страхування, визначений за ПКУ;

3) дохід (прибуток) нерезидента, що підлягає оподаткуванню за ПКУ, з джерелом походження з України;

4) дохід операторів, отриманий від діяльності з випуску та проведення лотерей, азартних ігор з використанням гральних автоматів, що підлягає оподаткуванню за ПКУ;

5) дохід операторів, отриманий від букмекерської діяльності, азартних ігор (у тому числі казино), крім доходу, отриманого від азартних ігор з використанням гральних автоматів, зменшеного на суму виплачених виплат гравцю, що підлягає оподаткуванню за ПКУ.

Порядок обчислення податку на прибуток підприємств

Податок нараховується платником самостійно за встановленою ставкою від бази оподаткування, визначеної за ПКУ.

Податковим (звітним) періодом є календарний рік.

Платники податку на прибуток (крім новостворених, виробників сільськогосподарської продукції, інститутів спільного інвестування, неприбуткових установ (організацій) і платників податків, у яких доходи, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, за останній річний звітний податковий період не перевищують двадцяти мільйонів гривень) щомісяця, протягом дванадцятимісячного періоду, сплачують авансовий внесок з податку на прибуток у порядку і в строки, які встановлені для місячного податкового періоду. Сума щомісячних авансових внесків обчислюється в розмірі не менше 1/12 нарахованої суми податку на прибуток підприємств за попередній звітний (податковий) рік, зменшеної на суму сплачених авансових внесків з цього податку при виплаті дивідендів, яка залишилась

не зарахованою у зменшення податкового зобов'язання з цього податку, без подання податкової декларації.

При цьому дванадцятимісячний період для сплати авансових внесків визначається з червня поточного звітного (податкового) року по травень наступного звітного (податкового) року включно.

Платники податку, які зареєстровані протягом звітного (податкового) року (новостворені), сплачують податок на прибуток на підставі річної податкової декларації за період діяльності у звітному (податковому) році та не сплачують авансового внеску.

Платники податку, у яких доходи, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, за останній річний звітний (податковий) період не перевищують 20 мільйонів гривень, і неприбуткові установи (організації) сплачують податок на прибуток на підставі податкової декларації, яку подають до контролюючих органів за звітний (податковий) рік і не сплачують авансових внесків.

Платник податку, який за підсумками минулого звітного (податкового) року не отримав прибутку або отримав збиток, податкові зобов'язання не нараховував і не мав базового показника для визначення авансових внесків у наступному році, а за підсумками першого кварталу отримує прибуток, має подати податкову декларацію за перше півріччя, три квартали звітного (податкового) року та за звітний (податковий) рік для нарахування та сплати податкових зобов'язань.

У складі річної податкової декларації платником податку подається розрахунок щомісячних авансових внесків, які мають сплачуватися в наступний дванадцятимісячний період. Визначена в розрахунку сума авансових внесків вважається узгодженою сумою грошових зобов'язань.

Податкова декларація, у тому числі розрахунок щомісячних авансових внесків, за базовий звітний (податковий) рік подаються до 1 червня року, наступного за звітним (податковим) роком.

Податок, що підлягає сплаті до бюджету платниками податку, зменшується на суму нарахованого та сплаченого податку на майно (у частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) відповідно до ПКУ щодо об'єктів нежитлової нерухомості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Господарський кодекс України [Електроний ресурс]: від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/436-15>.

2 Податковий кодекс України [Електроний ресурс]: від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.

3 Про господарські товариства [Електроний ресурс]: закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1576-12>.

4 Азаренкова, Г.М. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник для самост. вивч. дисц. / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2006. – 287 с.

5 Бердар, М.М. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / М.М. Бердар. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 350 с.

6 Бланк, И.А. Инвестиционный менеджмент [Текст]: учеб. курс / И.А. Бланк. - К.: Эльга-Н Ника-Центр, 2001. – 448 с.

7 Бланк, И.А. Управление активами и капиталом предприятия [Текст]: навч. посібник / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр: Эльга, 2003. – 448 с.

8 Гриб, С.В. Фінанси підприємств в таблицях, схемах та тестах підприємства [Текст]: навч. посібник / С.В. Гриб, І.О. Болкунов. – Львів: «Магнолія 2006», 2013. – 330 с.

9 Гетьман О.О. Економіка підприємства [Текст]: навч. посібник / О.О. Гетьман. – К.: Центр навчальної літ-ри, 2006. – 488 с.

10 Гроші та кредит [Текст]: підручник / за ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 578 с.

11 Данілов, О.Д. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях [Текст]: навч. посібник / О.Д. Данілов, Т.В. Паєнтко. – К.: КНТ, 2009. – 272 с.

12 Зятковський, І.В. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / І.В. Зятковський. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Кондор, 2003. – 364 с.

13 Крамаренко, Г.О. Фінансовий менеджмент [Текст]: підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – 2-ге вид. – К.: ЦУЛ, 2009. – 520 с.

14 Литвин, З.Б. Функціонально-вартісний аналіз [Текст]: навч. посібник. / З.Б. Литвин. – К.: Хай-Тек Прес, 2009. – 176 с.

15 Любенко, Н.М. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / Н.М. Любенко. – К.: Центр учбової літератури, 2009.- 263 с.

16 Салига, С.Я. Фінансовий менеджмент [Текст]: навч. посібник / С.Я. Салига. – К.: Центр навчальної літ-ри, 2006. – 274 с.

17 Сысоева, Е.Ф. Финансовые ресурсы и капитал организации: воспроизводственный подход [Текст] / Е.Ф. Сысоева // Финансы и кредит. – 2007. – № 21 (261). – С. 6–11.

18 Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій [Електронний ресурс]: затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27.06.1997 р. № 81. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97>.

19 Непочатенко О.О. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 503 с.

20 Петрович, Й.М. Економіка і фінанси підприємств [Текст]: підручник / Й.М. Петрович, Л.М. Прокопишин-Рашкевич. - Львів: Магнолія 2006, 2014.-408 с.

21 Терещенко, О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств [Текст]: навч. посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.

22 Фінанси підприємств [Текст]: підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. А.М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2003. – 460 с.

23 Філімоненков, О.С. Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник. – К.: Ельга: Ніка-Центр, 2002. – 360 с.

24 Фінанси підприємств [Текст]: навч. посібник / за ред. Г.Г. Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 268 с.

25 Хачатурян, С.В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація [Текст] // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 77–81.

26 Цал-Цалко, Ю.С. Витрати підприємства [Текст]: навч. посібник – К.: ЦУЛ, 2002. – 656 с.

27 Цал-Цалко, Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз [Текст]: навч. посібник / Ю.С. Цал-Цалко. – К.: ЦУЛ, 2002. – 360 с.

28 Школьник, І.О. Фінансовий менеджмент [Текст]: навч. посібник / І.О. Школьник, І.М. Боярко, Б.І. Сюркало; за ред. І.О. Школьник. – Суми: Університетська книга, 2009. – 301 с.